

*Мій Родині та світлому майбутньому Українського Народу
присвячую!*

*Ми схиляємося перед кожним Захисником нашої країни
та вдячні за те, що маємо можливість продовжувати творити науку
разом із Вами!*

Ministry of Education and Science of Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv

Bohdanna Kosovych

**HUMANIZATION
OF ENTREPRENEURSHIP IN THE SYSTEM
OF HUMAN-CENTERED DEVELOPMENT
OF THE MODERN ECONOMY**

Monograph

Lviv
2025

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Богданна Косович

**ГУМАНІЗАЦІЯ
ПІДПРИЄМНИЦТВА У СИСТЕМІ
ЛЮДИНООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Монографія

Львів
2025

УДК [338.3/.4.02:658]:331.107.266]:316.61:364.2](477)

К74

Рецензенти:

Галина ФИЛЮК, заслужений економіст України,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

Наталія ІВАНОВА, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва та торгівлі
(Національний університет «Чернігівська політехніка»);

Григорій МОНАСТИРСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор,
(Західноукраїнський національний університет).

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 92/12 від 03 грудня 2025 р.).*

Косович Богданна

К74 Гуманізація підприємництва у системі людиноорієнтованого розвитку сучасної економіки : монографія / Богданна Косович. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. – 672 с.

ISBN 978-617-10-0955-4

Уперше в українській економічній науці проведено комплексне дослідження нового перспективного напрямку розвитку вітчизняного підприємництва як визначальної складової економіки нашої держави – гуманізації. Виділено низку чинників, що обумовлюють необхідність людиноорієнтованої еволюції економіки третього тисячоліття. Акцентовано на важливості гуманізаційних процесів у вітчизняній економіці задля подолання негативних наслідків російської агресії. Визначено основні напрями гуманізації у підприємстві, спрямовані на реалізацію ЦСР та забезпечення основоположних соціально-економічних прав громадян України: розвиток державно-приватного партнерства і соціального підприємництва; формування екологічної економіки; зміцнення продовольчої безпеки; підвищення соціальної відповідальності бізнесу; еволюція підприємницької культури, етичності та моральності бізнесу; ефективне використання знанневого потенціалу; інноваційність та діджиталізація. Проаналізовано необхідність, можливості та перспективи їх реалізації в умовах сьогодення. Теоретичною основою монографії стали наукові джерела з питань гуманізації економіки, а практичною – статистична та аналітична економічна інформація.

Для науковців і здобувачів освітніх чи наукових ступенів у галузі економіки, підприємств та інших суб'єктів господарської діяльності в Україні.

УДК [338.3/.4.02:658]:331.107.266]:316.61:364.2](477)

ISBN 978-617-10-0955-4

© Косович Богданна, 2025

© Львівський національний

університет імені Івана Франка, 2025

ЗМІСТ

Передмова.....	9
Розділ 1. ГУМАНІЗМ: ВИТОКИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	14
1.1. Ідея гуманізму: віхи зародження і розвитку.....	14
1.2. Розвиток ідеї гуманізму в українській економічній науці та освіті	43
1.3. Гуманізм як категорія науки: онтологія, ознаки та співвідношення з іншими суміжними явищами	59
1.4. Зміст, принципи та функції гуманізації в людському суспільстві	71
Розділ 2. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА	83
2.1. Квінтесенція, мета, ознаки та індикатори гуманізації економіки.....	83
2.2. Гносеологічні аспекти гуманізації підприємництва.....	127
2.3. Детермінанти гуманізації економіки та підприємництва в сучасному суспільстві	169
2.4. Сталий розвиток національної економіки як прояв і результат гуманізації в економіці та підприємстві	210
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФОРМИ ЛЮДИНООРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	248
3.1. Підприємництво як драйвер економічного розвитку та його динаміка в сучасних умовах України	248
3.2. Державно-приватне партнерство, його місце у процесах гуманізації економіки.....	290
3.3. Розвиток соціального підприємництва – умова гуманізації економіки.....	315
Розділ 4. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА	345
4.1. Соціальна відповідальність бізнесу, напрями та знаряддя її формування	345

4.2. Продовольча безпека та розвиток органічного агровиробництва – фундаментальна база гуманізації ринкової економіки	374
4.3. Культура підприємництва, етичність і моральність підприємницької діяльності.....	414
Розділ 5. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК НАПРЯМ ГУМАНІЗАЦІЇ	439
5.1. Формування екологічної економіки третього тисячоліття: необхідність, перешкоди та основні засоби.....	439
5.2. Екологічне підприємництво як визначальна складова екологічно орієнтованої економіки	464
Розділ 6. МОДЕРНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВІ	488
6.1. Знання – основа гуманізації та смарт-економіки	488
6.2. Інноваційність у підприємстві як рушій та джерело соціально-економічного розвитку	512
6.3. Діджиталізація як інноваційний тренд у національній економіці та гуманістичний вектор її розвитку.....	550
Висновки	579
Список використаних джерел.....	595
Додатки.....	639

CONTENTS

Preface.....	9
Chapter 1. HUMANISM: ORIGINS AND GENERAL CHARACTERISTICS.....	14
1.1. The idea of humanism: milestones of its emergence and development	14
1.2. The development of the idea of humanism in Ukrainian economic science and education.....	43
1.3. Humanism as a scientific category: ontology, features, and relationship with other related phenomena	59
1.4. The content, principles, and functions of humanization in human society ..	71
Chapter 2. INTERPRETING HUMANIZATION THROUGH THE LENS OF ECONOMICS AND ENTREPRENEURSHIP	83
2.1. Quintessence, goal, characteristics and indicators of humanization of the economy.....	83
2.2. The epistemological aspects of the humanization of entrepreneurship...	127
2.3. Determinants of the humanization of the economy and entrepreneurship in modern society	169
2.4. Sustainable development of the national economy as a manifestation and result of humanization in economics and entrepreneurship.....	210
Chapter 3. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FORMS OF HUMAN-CENTERED ENTREPRENEURSHIP	248
3.1. Entrepreneurship as a driver of economic development and its dynamics in the modern realities of Ukraine.....	248
3.2. Public-private partnership and its role in the processes of the humanization of the economy.....	290
3.3. The development of social entrepreneurship as a prerequisite for the humanization of the economy.....	315
Chapter 4. TOOLS FOR ENSURING THE HUMANIZATION OF THE ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP	345
4.1. Corporate social responsibility: directions and instruments for its formation.....	345

4.2. Food security and the development of organic agricultural production as the fundamental basis for the humanization of the market economy	374
4.3. Entrepreneurial culture, ethics and morality of entrepreneurial activity	414

**Chapter 5. ECOLOGIZATION OF THE ECONOMY
AND ENTREPRENEURSHIP AS A DIRECTION
OF HUMANIZATION 439**

5.1. Formation of the ecological economy of the third millennium: necessity, obstacles, and key means	439
5.2. Ecological entrepreneurship as a defining component of an ecologically oriented economy	464

**Chapter 6. MODERN DIRECTIONS IN THE DEVELOPMENT
OF HUMANIZATION IN ECONOMICS
AND ENTREPRENEURSHIP 488**

6.1. Knowledge as the foundation of humanization and the smart economy	488
6.2. Innovation in entrepreneurship as a driver and source of socio-economic development.....	512
6.3. Digitalization as an innovative trend in the national economy and a humanistic vector of its development	550

Conclusions..... 579

List of References..... 595

Appendices..... 639

*Лише застосовуючи Божі Закони, людина може мати змістовне життя і досягти правдивого успіху (щастя). Про того, хто так робить, у Біблії сказано: «Блажен чоловік, що за порадами безбожних не ходить, і на путь грішників не ступає, і на засідання блюзнів не сідає, але в Господа законі замилювання має і над його законом день і ніч розважає. Він – мов те дерево, іосаджене ионад потоками водними, що родить свій илід своєчасно, і що листя не в'яне його, і все, що він чинить, йому вдається (щастить)»¹
(Псалом 1. Вірш 1–3)*

ПЕРЕДМОВА

Конституції більшості сучасних держав визнають найвищою соціальною цінністю людину, її права та інтереси. Це твердження визначає основні напрями розвитку суспільства на початку третього тисячоліття – гуманізацію, людиноорієнтованість та людиноцентризм. Гуманізація охоплює усі сфери життя суспільства та, на наше переконання, має активно впроваджуватися у систему багатоаспектної економічної сфери, яка універсально забезпечує повсякденний добробут людини, формує повноту її благ і створює незліченні можливості для самореалізації. Тому, дослідження проблематики гуманізації сучасної економіки, зокрема підприємництва, є актуальним, має наукове та практичне значення.

Цей висновок знаходить підтвердження у доповідях лідерів провідних європейських держав, як заклик до глобальної гуманізації, що був представлений, наприклад, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2021). Французький президент Емманюель Макрон зазначив: «Економіка майбутнього повинна думати про інновації та людяність. Ми маємо будувати майбутнє разом, а також боротися з проблемою кліматичних змін

¹ Святе Письмо. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами о. Івана Хоменка. Львів : Видавництво отців Василян «Місіонер», 2007. (Псалми). С. 658.

спільними силами. Важливо зберегти біорізноманіття, яке є ключовим для боротьби з екологічними загрозами»¹. «Важливий баланс між діями уряду, і при цьому важливо дати людям можливість самореалізуватися. Важлива чесна конкуренція. Але й не варто забувати про взаємозалежність, про захист навколишнього середовища. Важливо встановити ціну на викиди вуглецю, але необхідно інтерналізувати ці процеси», – зазначила ексканцлер Німеччини Ангела Меркель².

Глобальні проблеми сучасності, зокрема пандемія COVID-19, кліматичні зміни, геополітичне протистояння, нерівність між людьми за статками та можливостями для особистого розвитку, вказують на значний дефіцит гуманізації. Економіці дедалі складніше функціонувати в таких умовах, тому необхідна трансформація у напрямі її гуманізації, основою якої є цінність людського життя, його якість і добробут.

Необхідність людиноорієнтованої трансформації сучасної економіки обумовлюється комплексом чинників, зокрема економічною невизначеністю через невинне збільшення споживання й егоцентричний підхід до розвитку економічних відносин, гіпертрофічністю матеріальної культури та матеріалістичної свідомості, на якій вона базується, популяризацією марнотратного способу життя, ілюзією того, що зростання матеріальної забезпеченості саме собою здатне суттєво покращити довгострокову якість життя, стати гарантією сталого розвитку, безперервного задоволення і щастя тощо.

Сьогодні гуманізація має стратегічне значення для розвитку економіки й усього суспільства, що, на жаль, ще не є до кінця усвідомленим процесом серед населення. Однією з причин формування такого світогляду в людей є практична відсутність розуміння взаємозв'язку та системної пов'язаності економічних процесів розвитку та моральних цінностей, які мали б забезпечуватися знаннями на основі ідеології виховання та освіти – *«моральні й духовні цінності мають стати стилем життя в третьому тисячолітті»*³.

У пошуках відповідей на виклики сьогодення людство не має тих резервів часу та простору для маневру, якими володіли попередні покоління. Адже глобально взаємозв'язаний світ не дає можливості нікому одноосібно

¹ Давоський форум: 2021 рік в онлайн-режимі : трансляція. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/startuje-davoskij-forum-v-onlajn-rezhimi-transljatsija>.

² Там само.

³ Косович Б. Гуманістична спрямованість у розвитку економіки третього тисячоліття // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 52. С. 350–355.

спожити увесь цивілізаційний потенціал і перенестися до «інших світів», де можна було б забезпечити щасливе життя собі та своїм нащадкам. Так, на початку третього тисячоліття потреба в узгодженій людиновимірній, гуманноорієнтованій, морально-відповідальній економічній діяльності стає невідворотною необхідністю.

Вказане визначає предмет запропонованого наукового дослідження – основні напрями людиноорієнтованого розвитку економіки України в системі глобальних економічних відносин. Метою монографії є формування цілісного науково-методологічного підґрунтя для розуміння, оцінки й активізації процесів гуманізації підприємництва як визначальної складової еволюції економіки епохи антропоцена, економіки, зорієнтованої на людину, гідність і сталий розвиток.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання: проаналізувати еволюцію наукових уявлень про гуманізацію як категорію економічної науки, розкрити важливість гуманізації економіки, її основні напрями, ідентифікувати структурні компоненти гуманізованої підприємницької діяльності, визначити детермінанти та бар'єри гуманізації бізнес-середовища, розробити підходи до оцінки соціогуманітарної ефективності підприємництва та запропонувати рекомендації для стимулювання цих процесів в Україні.

Задля кращого розуміння читачем «ідеології» викладу матеріалу в монографії вважаємо за доцільне сформулювати декілька обраних нами методологічних підходів.

Оскільки економіка багатоаспектний і багатогранний суспільний феномен, актуальні напрями її гуманізації розглянемо насамперед крізь призму такого її складника, як підприємництво. Такий підхід обумовлений комплексом причин, на яких акцентовано в монографії, зокрема: підприємництво є найбільш мобільним видом економічної діяльності, здатним до швидкого «пристосування» у різних економічних, політичних і соціальних умовах (так, малий та середній бізнес в Україні переконливо ілюструє оперативність адаптації до страшних реалій війни); підприємництво характеризується високим ступенем життєздатності (навіть податкові катаклізми не можуть вибити справжнього підприємця з колії); підприємництво за суб'єктивним складом носить «масовий» характер; підприємництво наділене потенціалом сприяти розвитку національної економіки загалом і зміцнювати міждержавні економічні зв'язки; підприємництво традиційно розглядається як рушійна сила економічного зростання, інновацій, зайнятості та структурних змін.

Дослідження основних напрямів, форм та інструментарію гуманізації української економіки, зокрема підприємництва, у світлі світових глобалізаційних процесів неможливо здійснити без прив'язки до міжнародних економічних відносин. Переконливим аргументом виступає роль України як провідного гравця на світовому ринку агропродукції.

Гуманізація у своєму сутнісному розумінні спрямована на забезпечення основоположних прав людини. Існують різні підходи до класифікації прав людини, трактування їх обсягу та змісту. Однак, так чи інакше, усі ці права мають соціально-економічний характер, матеріальне підґрунтя чи пов'язані з економікою. Задля конкретизації і визначення ключових напрямів гуманізації економіки, зокрема підприємництва, ми обрали найбільш визнані сьогодні світовою спільнотою критерії, пов'язані з реалізацією та забезпеченням природніх можливостей і потреб людини. На нашу думку, це встановлені Організацією Об'єднаних Націй (ООН) Цілі сталого розвитку та глобальні виклики, насамперед, загрозливі кліматичні зміни, пандемія COVID-19, постійно зростаюча соціальна нерівність різних верств суспільства, війни. Стрімко зростає актуальність та масштаби таких проблем, як: дефіцит природніх ресурсів, криза моральності та духовності, оманливе зникнення потреби в здобутті знань унаслідок активного використання штучного інтелекту в інтелектуальній роботі та виробничих процесах, демографічні проблеми та міграційні хвилі.

Саме тому гуманізацію підприємництва й економіки України загалом розглядаємо в наступних системах координат: у призмі їх екологізації та соціальності; через забезпечення соціально-економічних прав працівника, розвиток державно-приватного партнерства та соціального підприємництва; як участь у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки; як процес формування соціальної культури і відповідальності бізнесу, корпоративної культури та підприємницької етики на основі необхідної бази знань, високого рівня моральності та духовності тощо. В монографії проаналізовано механізми, через які підприємницька діяльність може сприяти досягненню Цілей сталого розвитку та мінімізації несприятливих наслідків викликів глобального масштабу. Також висвітлено тему негативного впливу російської військової агресії на гуманізаційні здобутки вітчизняної економіки. Однак не тільки констатуємо масштабні втрати в економічно-соціальній сфері, а й на основі аналізу даних пропонуємо шляхи подолання кризи та покращення ситуації.

У монографії проведено комплексне дослідження напрямів гуманізації підприємництва, де знання розглядаються як системоутворювальний

чинник формування смарт-економіки та засад сталого розвитку. Обґрунтовано, що інноваційність у підприємницькій діяльності є детермінантою соціально-економічної динаміки, сприяє підвищенню ефективності господарських систем та посиленню їх адаптивності до викликів глобалізованого середовища. Акцентовано увагу на діджиталізації як провідному інноваційному тренді розвитку національної економіки, що водночас формує гуманістичний вектор, спрямований на підвищення якості життя, розширення можливостей самореалізації та забезпечення інклюзивності. Теоретико-методологічні положення та наукові узагальнення, викладені в монографії, спрямовані на розкриття взаємозв'язку між інноваційністю, цифровою трансформацією та гуманізацією підприємництва, що дозволяє сформулювати концептуальні засади нової моделі розвитку економіки людиноцентричного типу.

Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації ідеї гуманізації підприємництва як системного соціально-економічного явища та виявленні механізмів її імплементації у вітчизняну практику. Монографія розрахована на науковців, експертів, політиків, підприємців і викладачів, котрі зацікавлені у формуванні нової людиноцентричної економіки в Україні.

Авторка висловлює щирозагадувачу вдячність своїй сім'ї – за любов, допомогу і турботу; рецензентам – заслуженій економістці України, професорці Г. Філюк, професорці Н. Івановій, професору Г. Монастирському – за наукове прочитання та побажання; кафедрі економіки підприємства, Вченій раді економічного факультету та Вченій раді Університету – за сприяння та рекомендацію до публікації; друзям, колегам Львівської економічної школи – за підтримку.

Наукове видання

КОСОВИЧ Богданна

**ГУМАНІЗАЦІЯ
ПІДПРИЄМНИЦТВА У СИСТЕМІ
ЛЮДИНООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Монографія

Редактор *Юлія Глиняна*

Комп'ютерне макетування *Світлани Сенік*

Обкладинка *Маргарити Білобринь*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 54,18. Тираж 300 пр.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79007.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Друк та палітурні роботи ТОВ «БУК-ДРУК»
вул. М. Бердичівська, 17А, м. Житомир,
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinz@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України.
Серія ДК № 5610 від 21.09.2017 р.

For the first time in Ukrainian economic science, this monograph presents a comprehensive study of a new and promising direction in the development of domestic entrepreneurship, as a defining component of the national economy – namely, its humanization. The work identifies a set of factors that determine the necessity of a human-centred evolution of the economy in the third millennium. Emphasis is placed on the importance of humanization processes within the Ukrainian economy in overcoming the negative consequences of Russian aggression. The definition of the main directions of humanization in entrepreneurship is provided, aimed at advancing the SDGs and ensuring the fundamental socio-economic rights of Ukrainian citizens. These directions include: the development of public-private partnerships and social entrepreneurship; the formation of an ecological economy; the strengthening of food security; the enhancement of corporate social responsibility; the evolution of entrepreneurial culture, business ethics and morality; the effective utilization of knowledge potential; innovation and digitalization. The monograph analyses the necessity, opportunities, and prospects for implementing these directions under present conditions. Its theoretical foundation is based on academic sources addressing the issues of humanization of the economy, while its practical foundation relies on statistical and analytical economic data.

Intended for scholars and students pursuing academic degrees in economics, as well as entrepreneurs and other economic actors in Ukraine.